

ЗАРОБІТНА ПЛАТА: УКРАЇНСЬКІ ТА СВІТОВІ РЕАЛІЇ

В. О. Гуня,

кандидат економічних наук,

професор кафедри статистики, обліку та економічної інформатики;

К. В. Кислиця

студентка економічного факультету;

Дніпропетровський національний університету імені Олеся Гончара

Анотація. Представлено дослідження різних підходів до сутності заробітної плати як економічної категорії, об'єкта обліку та аналізу. Огляд дав можливість уточнити сутність цієї категорії. Проаналізовано динаміку розміру мінімальної заробітної плати в Україні у гривневому вимірнику та доларовому еквіваленті за період 2004–2016 рр. Висвітлено розбіжності у встановленні розміру цього показника у зарубіжних країнах та Україні. Критично розглянуто перспективи підвищення розміру мінімальної заробітної плати в нашій країні у 2017 р.

Анотация. Представлено исследование различных подходов к сущности заработной платы как экономической категории, объекта учета и анализа. Обзор дал возможность уточнить сущность данной категории. Проанализирована динамика размера минимальной заработной платы в Украине в гривневом измерителе и долларовом эквиваленте в период 2004–2016 гг. Выявлены различия в установлении размера этого показателя в зарубежных странах и Украине. Критически рассмотрены перспективы повышения размера минимальной заработной платы в нашей стране в 2017 году.

Abstract. The article provides an overview and generalization of the wage essence, which made it possible to clarify the nature of the given category. The dynamics of the minimum wage rate in Ukraine in hryvna and dollar terms during the period from 2004 to 2016 has been analyzed. Having analyzed the scientific approaches regarding the definition of “wages”, we consider it appropriate to study the term from several positions, namely:

1) from the perspective of an entrepreneur (as, on the one hand the salary is an item of expenditure that reduces a profit, and on the other hand it is a motivating factor for employees);

2) from the perspective of an employee (because wages are the main source of income for him as well as the main indicator of a living standard);

3) as a part of the labor market (it consists of the interaction between demand for labor and its proposal, it shows the market value of the use of the hired labor)

4) as an economic category, it depicts the relationship between an employer and an employee.

It has been found out that on a practical level the salary does not perform any functions in the process of social reproduction. At the beginning of 2014, the minimum wage rate in hryvna and dollar terms accounted for 1,218 UAH and \$ 152.44 and it was the highest rate for the entire analyzed period.

Actual wages in Ukraine have fallen dramatically recently, due to economic and political crises as well as the events in Donbas region. As of March 1, 2015 the minimum wage rate in Ukraine was the lowest for the past 12 years and made up \$ 43.87. Ukraine is not competitive with economically developed countries. Now the government is considering a possible increase in the minimum wage rate to 3200 UAH, which is positive for employees, but may lead to negative consequences for their employers, so this issue needs a detailed study.

Further studies of this issue will be directed on developing recommendations as for implementation at Ukrainian enterprises the practice of creating the policy of labour remuneration and personnel motivation model to increase the competitiveness with economically developed countries.

Постановка проблеми. Заробітна плата є основним засобом задоволення особистих потреб працюючих, економічним важелем, що стимулює розвиток суспільного виробництва, зростання продуктивності праці, скорочення витрат на виробництво, інструментом перерозподілу кадрів за галузями економіки. Але наразі у нашій країні вона знаходиться на низькому рівні й не забезпечена належною увагою з боку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед вітчизняних вчених, у працях яких досліджено сутність заробітної плати та проблемні питання ефективної оплати праці, варто зазначити: В. Баранова, К. Березицьку, М. Ведернікова, О. Грішнову, Н. Ільєнко, А. Калину, О. Квашу, А. Козаченко, А. Колота, О. Криворотько, О. Крушельницьку, М. Семикіну, Л. Швеця. Серед зарубіжних публікацій щодо дослідження мотиваційного механізму, а також взаємозв'язку винагороди працівників з ефективністю праці, відзначаються класичні роботи Ф. Герцберга, А. Маршалла, А. Маслоу, Д. Рікардо, П. Самуельсона, Ф. Тейлора та багато інших.

Метою статті є дослідження та узагальнення сутності заробітної плати та аналіз динаміки мінімальної заробітної плати в Україні з урахуванням міжнародних підходів до встановлення її розміру.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ст. 1 Закону України “Про оплату праці” зазначено, що заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу [1]. Економічні джерела свідчать, що науковці по-різному тлумачать цей термін (табл. 1). На нашу думку, доцільно розглядати цей термін з декількох позицій, а саме:

1) з позиції підприємця (адже, з одного боку заробітна плата є статтею витрат, що знижує прибуток, а з іншого – мотиваційним чинником для працівників підприємства);

2) з позиції працівника (для нього заробітна плата є основним джерелом доходу та ключовим показником рівня життя);

3) як елемент ринку праці (складається в результаті взаємодії попиту на працю і її пропозицію, виражає ринкову вартість використання найманої праці);

4) як економічну категорію, що відображає стосунки роботодавця і найманого працівника.

Таблиця 1

Дослідження сутності поняття “заробітна плата” у літературних джерелах

№ з/п	Автор	Визначення
1	К. Брезицька [2]	Заробітна плата – це плата за працю, а її величина – це ціна праці, яка визначається на ринку праці в результаті взаємодії попиту на конкретні види праці і її пропозицію
2	І. Петрова [3]	Заробітна плата – винагорода, обчислена як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу
3	Ф. Бутинець [4]	Заробітна плата – оплата праці найманих працівників, яка виражає перетворену форму вартості і ціни робочої сили
4	А. Калина [5]	Заробітна плата – це частина доданої вартості у грошовій формі, яка в результаті його розподілу надходить працівникам залежно від кількості і якості затраченої ними праці
5	С. Васильчак [6]	Заробітна плата – це будь-який заробіток, обчислений у грошовому виразі, що його за трудовим договором власник, або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу або надані послуги
6	Н. Жидовська [7]	Заробітна плата – це будь-яка винагорода, або заробіток, що обчислюється в грошах, котрі підприємець виплачує за працю, яка або виконана, або має бути виконана, або за послуги, які або надані, або мають бути надані
7	О. Дубовська [8]	Заробітна плата – це грошове вираження вартості і ціни робочої сили, яке виплачується працівникові за виконану роботу або надані послуги і спрямоване на мотивацію досягнення бажаного рівня продуктивності праці
8	Л. Швець [9]	Заробітна плата – це елемент витрат виробництва, і водночас головний чинник забезпечення матеріальної зацікавленості працівників у досягненні високих кінцевих результатів праці.
9	А. Колот [10]	Заробітна плата – це економічна категорія, що відображає відносини між власником підприємства і найманим працівником з приводу розподілу новоствореної вартості. Заробітна плата – це елемент ринку праці, що є ціною, за якою найменший працівник продає послуги робочої сили.
10	В. Пашуто [11]	Заробітна плата – це об’єктивно необхідний для відтворення робочої сили та ефективного функціонування виробництва об’єм вираженої в грошовій формі основної частини життєвих засобів, що відповідає досягнутому рівневі розвитку продуктивних сил і зростає пропорційно підвищенню ефективності праці трудящих. Це не дохід, а витрати підприємства на відтворення трудових ресурсів на суспільно необхідному рівні.

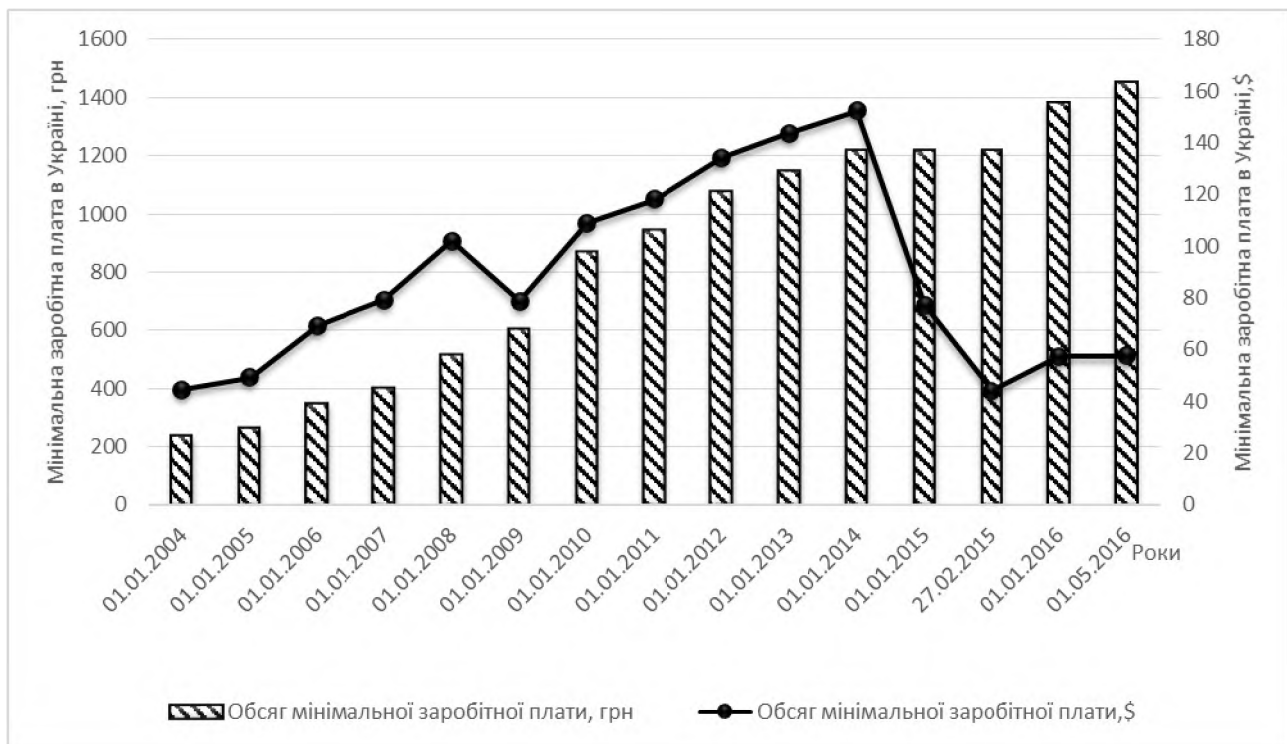
№ з/п	Автор	Визначення
11	В. Усач [12]	Заробітна плата – винагорода, обчислена як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу.
12	С. Мочерний [13]	Заробітна плата – це грошове вираження вартості і ціни товару робоча сила та частково результативності функціонування робочої сили.
13	Л. Яременко [14]	Заробітна плата – частина вартості у грошовій формі, яка в результаті його розподілу надходить працівникам залежно від кількості і якості затраченої ними праці.

Через сукупність функцій, виконуваних у процесі суспільного відтворення, розкривається сутність кожної економічної категорії. Варто зазначити, що погляди науковців, щодо функцій заробітної плати не є однозначними, проте за основні з них визначають відтворювальну, стимулюючу, правову, соціальну та регулюючу функції.

Разом з тим можна стверджувати, що у вітчизняній економіці заробітна плата належним чином не виконує жодної із зазначених функцій, причиною чого є перманентне підтримання її на соціально низькому рівні. Фактично заробітна плата більшістю найманих працівників оцінюється не як джерело добробуту, а як соціальна виплата компенсаційного характеру. Негативні наслідки це має і для макропоказників національної економіки, суттєво послаблюючи її конкурентоспроможність, оскільки штучне стримування розміру заробітної плати спричинило сталі диспропорції: при порівнянні трудомісткості виробництва продукції та витрат на оплату праці у розрахунку на одиницю ВВП в Україні та країнах з розвиненою економікою спостерігається перевищення першої щодо світових показників у 3–4 рази та відставання за другими майже вдвічі [15].

На розмір оплати праці впливають зовнішні та внутрішні фактори. До зовнішніх належать соціально-економічний устрій держави, розмір мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, ціна робочої сили та ін. До внутрішніх – фінансові можливості конкретного підприємства, розмір його прибутку, кваліфікаційний рівень працівників.

Проаналізуємо динаміку мінімальної заробітної плати в Україні у гривневому вимірнику та доларовому еквіваленті у 2004–2016 рр. У період пост-кризи 1990-х років і до 2015 року рівень мінімальної заробітної плати в Україні номінально постійно зростав (рис. 1, за даними [17]). Динаміка мінімальної заробітної плати щодо курсу долара США до 2014 року була позитивною, окрім 2009 року (причиною чого була осіння економічна криза 2008 року, внаслідок якої відбувся швидкий “стрибок” курсу з 5 до 8 грн /дол. США).

Рис. 1. Динаміка рівнів мінімальної заробітної плати в Україні

Із рис. 1 бачимо, що різке нарощування заробітної плати щодо курсу долара США (на 30%) відбулося у 2008 році. Протягом 2005–2008 рр. та 2010–2014 рр. спостерігалася рівномірна позитивна тенденція до збільшення розміру мінімальної заробітної плати завдяки відносно сталому курсу долара. На початку 2014 року розмір мінімальної заробітної плати у гривневому та доларовому еквівалентах складав 1218 грн та 152,44 дол. США і був найвищим за весь досліджуваний період.

На початку 2015 року ситуація радикально змінилась і не у кращу сторону. Через шалене зростання курсу долара з 7,99 до 15,77 грн /дол. США за незмінного рівня мінімальної заробітної плати досягнення попередніх років було зруйновано. А через два місяці ситуація погіршилася ще більше через збільшення курсу долара з 15,77 до 27,76 грн /дол. США. Отже, станом на 1 березня 2015 року розмір мінімальної заробітної плати в Україні був найменшим за попередні 12 років і становив 43,87 грн /дол. США.

У 2016 році розмір мінімальної заробітної плати було збільшено двічі – станом на 1 грудня до 1378 грн та на 1 травня – до 1450 грн. Проте у доларовому еквіваленті її розмір залишився мізерним – 57,42 грн / дол. США та 57,54 грн / дол. США відповідно. Згідно з Законом України “Про Державний бюджет України на 2016 рік”, 1 грудня очікується ще одне підвищення мінімальної заробітної плати – до 1600 грн [18], проте суттєвих змін щодо курсу долара знову ж таки не відбудеться.

До 2014 року (в якому відбулося знецінення гривні) розмір української мінімальної заробітної плати, як було зазначено вище, дорівнював 152,44 дол. США та займав 70 позицію знизу світового рейтингу за цим показником.

Подібний показники мали азіатські пострадянські держави, такі як Туркменістан та Азербайджан. Та вже у березні 2015 року, коли розмір мінімальної заробітної плати становив 43,87 дол. США, Україна впала у рейтингу на 51 позицію й опинилася 19-ю знизу. Її новими сусідами у рейтингу стали такі країни, як Ліберія, Ботсвана та Демократична Республіка Конго.

Реальна заробітна плата в Україні різко знизилася останніми роками, що зумовлено економічною та політичною кризами, подіями на Донбасі. Тобто рівень життя українців знижується, а національне господарство України не має розвитку. На шляху євроінтеграції країни такий стан є недопустимим. Прожитковий мінімум в Україні не відповідає реальному прожитковому мінімуму і необхідній мінімальній заробітній платі.

Відповідно до міжнародних актів, мінімальну заробітну плату мають встановлювати, з одного боку, з урахуванням інтересів працівників, а також членів їхніх сімей, а з іншого – з урахуванням інтересів економічного розвитку. Саме від соціально-економічного становища країни залежить визначення критеріїв встановлення мінімального рівня основних життєвих потреб найманих працівників.

Перелік потреб, потрібних для підтримання гідного рівня життя, визначає “Загальна декларація прав людини”, відповідно до статті 25 якої кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров’я і добробуту її самої та її сім’ї.

Головна відмінність між розвиненими країнами та Україною полягає у специфіці розрахунку мінімальної зарплати. Наприклад, якщо у США в основі розміру мінімальної зарплати лежать дані офіційної статистики про вартість життя для сім’ї з 4 людей (2 дорослих і 2 дітей), то в нас – прожитковий мінімум на одну працездатну особу. В Україні “мінімалка” виконує функцію простого відтворення робочої сили одного індивіда, тоді як у США та Європі мова йде про відтворення трудових ресурсів країни загалом [18].

Окрім цього, на якість соціальних стандартів впливає купівельна спроможність конкретної валюти, проте і за цим показником Україна відстає від економічно розвинених країн. До того ж у нашій країні досить високою є соціальна диференціація. Тому немає нічого дивного, що українська “мінімалка” наближається до африканського рівня.

Після ухвалення проекту бюджету на 2017 рік прем’єр-міністр заявив про наміри уряду підвищити мінімальну заробітну плату до 3 200 грн. Ураховуючи те, що у бюджет 2017 року закладено курс долара 27,2 грн /дол. США, розмір мінімальної заробітної плати у доларовому еквіваленті складатиме 117,64 грн /дол. США. Наразі розглядають два пояснення вибору саме такого значення показника:

1) просте подвоєння рівня мінімальної заробітної плати станом на 1 грудня 2016 року.

2) розрахунки Міністерства соціальної політики, відповідно до яких реальний показник прожиткового мінімуму становить 3 156 грн [19].

Окрім позитивних моментів (насамперед, підвищення добробуту працівників), слід розглядати і негативні наслідки – зокрема, існує ризик зростання безробіття на малих підприємствах, які не зможуть підвищити зарплату працівникам до рівня 3 200 грн. Тому можна очікувати скорочень шляхом оптимізації процесів і закриття бізнесів. Отже, це питання потребує подальшого вивчення.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У результаті дослідження виявлено, що підходи науковців до визначення терміна “заробітна плата” неоднозначні. На нашу думку, доцільно розглядати цей термін з декількох позицій, а саме: 1) з позиції підприємця (адже, з одного боку, заробітна плата є статтею витрат, що знижує прибуток, а з іншого, є мотиваційним чинником для працівників підприємства); 2) з позиції працівника (адже для нього заробітна плата є основним джерелом доходу та основним показником рівня життя); 3) як елемент ринку праці (складається в результаті взаємодії попиту на працю та її пропозицію, виражає ринкову вартість використання найманої праці); 4) як економічну категорію, що відображає стосунки роботодавця і найманого працівника. Встановлено, що реальна заробітна плата в Україні різко знизилася останніми роками через економічну та політичну кризи, події на Донбасі тощо.

Прожитковий мінімум в Україні не відповідає реальному прожитковому мінімуму і необхідній мінімальній заробітній платі.

Однією з найважливіших проблем організації заробітної плати на підприємствах в Україні сьогодні є відсутність дієвого механізму зацікавленості працівників, що був би здатний забезпечити максимально тісний взаємозв'язок їх заробітної плати з фактичним трудовим внеском кожного працівника та колективу підприємства в цілому, з одного боку, та був економічно обґрунтований, відповідав би стратегії розвитку підприємства – з іншого і водночас не суперечив би ані законам ринкової економіки, ані принципам соціальної відповідальності бізнесу й соціального партнерства.

Подальші дослідження з цієї проблематики будуть спрямовані на розроблення рекомендацій щодо впровадження на українських підприємствах практик формування моделей політики оплати праці та мотивації персоналу з метою підвищення рівня конкурентоспроможності з економічно-розвиненими країнами.

Список використаних джерел

1. Про оплату праці : Закон України від 24.03.95 р. № 108/95-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=108%2F95-%E2%F0>
2. Брезицька К. Ф. Аналіз сучасних систем оплати праці в зарубіжних країнах / К. Ф. Брезицька // Управління розвитком. – 2011. – № 8 (105). – С. 30–31.
3. Петрова І. Л. Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання / І. Л. Петрова – К. : Таксон, 1997. – 246 с.
4. Бухгалтерський фінансовий облік : [підруч. для студ. спец. “Облік і аудит” вищ. навч. закладів] / [Бутинець Ф. Ф. та ін.] ; під заг. ред. Ф. Ф. Бутиця. – [8-ме вид., доп. і перероб.]. – Житомир : Рута, 2009. – 912 с.

5. Калина А. В. Соціально-економічна сутність заробітної плати / А. В. Калина // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 4 (23). – С. 81–85.
6. Васильчак С. В. Теоретичні основи формування оплати праці на підприємстві / С. В. Васильчак, О. Р. Жидяк, Т. М. Полянчич // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2011. – Вип. 21.12. – С. 152–157.
7. Жидовська Н. М. Удосконалення систем оплати праці України з урахуванням зарубіжного досвіду / Н. М. Жидовська, О. С. Прокопишин, М. Б. Бойчун // Зб. наук. праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. – 2012. – Т. 2, № 2 (18). – С. 138–146.
8. Дубовська О. В. Теоретичні засади заробітної плати як соціально-економічної категорії / О. В. Дубовська // Вісник ДДФА. Економічні науки. – 2014. – № 2. – С. 23–32.
9. Швець Л. П. Дослідження шляхів удосконалення використання фонду оплати праці та системи преміювання на підприємствах зв'язку / Л. П. Швець, Н. І. Доберчак // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – Т. 1, № 4. – С. 40–45.
10. Колот А. М. Оплата праці на підприємстві: організація та удосконалення / А. М. Колот. – К. : Праця, 1997. – 267 с.
11. Пашуто В. П. Организация, нормирование и оплата труда на предприятии : [учеб.-практ. пособ.] / В. П. Пашуто. – М. : КНОРУС, 2005. – 311 с.
12. Усач Б. Ф. Контроль і ревізія: [підруч.] / Усач Б. Ф. – К. : Знання, 2007. – 263 с.
13. Мочерний С. В. Політична економія: [навч. посіб.] / С. В. Мочерний. – К. : Знання-Прес, 2006. – 687 с.
14. Яременко Л. М. Концептуальні засади оплати праці в умовах ринкової економіки [Електронний ресурс] / Л. М. Яременко. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Evu/2010_15_1/Yarem.pdf
15. Економіка і менеджмент – 2016: перспективи інтеграції та інноваційного розвитку : зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф., 14–15 квіт. 2016 р. : у 9 т. – Дніпропетровськ : К. О. Біла, 2016.
16. Мінімальна заробітна плата серед країн світу та в Україні (динаміка та географія 2004–2015 рр.) [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://infolight.org.ua/content/minimalna-zarobitna-plata-sered-krayin-svitu-ta-v-ukrayini-dynamika-ta-geografiya-2005-2015-rr>
17. Мінімальна зарплата: світові стандарти і українські реалії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaxid.net/news/showNews.do?minimalna_zarplata_svitovi_standarti_i_ukrayinski_realiyi&objectId=123103818
18. Про Державний бюджет України на 2016 рік : Закон України від 25.12.2015. №28-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/11/3/609966/>
19. Підвищення мінімальної зарплати: ціна для економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/11/3/609966/>